

**АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ
“СТАЛІЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА”**

У статті розглянуто фундаментальні поняття, що є складовими концепції сталого розвитку, виділено основні підходи до тлумачення категорії “сталий розвиток підприємства”. Описано компоненти класичної тріади сталого розвитку на рівні підприємства, визначено ознаки, проблеми та модель сталого розвитку, сформульовано загальні рекомендації щодо забезпечення сталого розвитку підприємства.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, підприємство, корпоративна соціальна відповідальність, економічне зростання.

O. S. KUZMINA
Khmelnytsky National University**THE ANALYSIS OF THE APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE
CONCEPT OF ‘SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE’**

In the article the fundamental notions and the constituents of the concept of sustainable development are examined. The equivocality of the Ukrainian translation of the term ‘sustainable development’ is emphasized. Different senses of the word ‘sustainable development’ depending on the level of its perception are underlined. The main approaches to the interpretation of the concept of sustainable development of the enterprise are highlighted and analyzed in sufficient detail. The structure elements of the classic triad of sustainable development on the level of the enterprise, including economic, ecological and social sphere, are described. The features of sustainable development are defined. The model of the sustainable development of the enterprise which takes into account the impact of the external environment factors is proposed. The interrelation between the internal constituents of the sustainable development is substantiated. The main problems of Ukrainian contemporary practice of the implementation of sustainable development are identified. The general recommendations on sustainable development support in modern market conditions are formulated. The author’s definition of the sustainable development is presented. The results of research allow to deepen the comprehension of the entity of sustainable development of the enterprise and proceed the investigation of sustainable development indicators, models, systems and mechanisms of sustainable development management.

Keywords: development, sustainable development, enterprise, corporate social responsibility, economic growth.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми можна визначити висхідним і низхідним чином. З глобальної точки зору концепція сталого розвитку вважається панівною ідеологією XXI століття, що пояснюється усвідомленням світовою спільнотою необхідності забезпечити узгодження інтересів сучасності і майбутнього таким чином, щоб економічне зростання здійснювалось на раціональних засадах, з врахуванням принципової обмеженості наявних ресурсів і важливості гармонізації зв’язків між економічною, соціальною і екологічною системами. Відповідно, з цієї точки зору, підприємство є ланкою на мікрорівні, збалансована діяльність якої покликана послідовно забезпечувати сталий розвиток системи більшого масштабу (регіону, держави, світової економіки). В той же час актуальність дослідження сутності сталого розвитку зумовлюється фактом функціонування підприємства як відкритої системи в незбалансованому зовнішньому середовищі, більшість параметрів якого є об’єктивно визначеними, що в свою чергу, задає необхідність пошуку механізмів, які б допомагали не лише адаптуватись до впливу негативних чинників, але й сприяли б стабільній діяльності в довгостроковій перспективі, поверненню на траєкторію зростання після отримання негативних зовнішніх впливів, якісному покращенню всіх показників і характеристик.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сталого розвитку на глобальному рівні присвячені роботи Г. Брундланд, А. Вебера, Д. Елкінгтона, О. Кіндратця, Л. Мельника та ін. Сталий розвиток на рівні держави, регіонів України і окремих галузей промисловості вивчали О. І. Амоша, В. П. Антонюк, О. Бакунов, В. Гарбар, О. Ф. Новікова, А. Назаретян, Н. Пашкова, О. Піяга та ін. Однак, на відміну від макросистем, тематиці сталого розвитку на рівні окремих підприємств, на наш погляд, приділено недостатньо уваги. Крім того, в існуючому науковому доробку в цьому розрізі таких авторів, як Л. Квятковська, О. Сталінська, О. Семенюк та деяких інших, немає єдиної узгодженої точки зору на сутність поняття “сталий розвиток підприємства”, представлені різні, в деяких випадках, полярні підходи до його тлумачення.

Метою дослідження є узагальнення та систематизація існуючих поглядів і підходів щодо розуміння сутності сталого розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Вперше зміст категорії “сталий розвиток” було визначено на глобальному рівні як концептуальний стрижень проектів ООН, спрямованих на захист навколишнього середовища. Теоретичні основи сталого розвитку як нової парадигми розвитку цивілізації, що передбачає гармонійну взаємодію біологічного і соціального чинників, можна знайти в роботах В. Вернадського, С.

Подолінського, М. Руденка, Е. Леруа, П. Тейяра де Шардена та ін., однак автором поняття “сталий розвиток” в сучасному розумінні є прем’єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка вперше сформулювала його в 1987 році у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку “Наше спільне майбутнє”. Відповідно до даного класичного визначення, сталим є такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби. При цьому сталий розвиток являє собою не законсервований стан гармонії, а динамічний процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. Варто зазначити, що за визначенням ООН, поняття розвитку не тотожне простому зростанню, а передбачає насамперед вдосконалення та всебічні якісні зміни [1, с. 17]. Таким чином, теорія сталого розвитку виникла як антагоніст парадигми економічного зростання, що передбачає лише екстенсивний розвиток і ігнорує проблеми в екологічній і соціальній сферах.

Почнемо аналіз концепції сталого розвитку на мікрорівні зі з’ясування змісту фундаментальних понять, що є її складовими.

Й. Шумпетер одним із перших звернув увагу на дослідження категорії “розвиток”, зокрема даного науковця цікавили сутнісні відмінності між економічним розвитком та економічним зростанням, які, на його думку, полягали в наступному: “Поставте в ряд стільки поштових карет, скільки побажаєте – залізниці у Вас при цьому не вийде”. [2] Отже, механічне збільшення кількості карет, за даними прикладом, Й. Шумпетер асоціює з економічним зростанням, а побудова залізниці можлива лише як результат розвитку, що пов’язаний насамперед з якісними змінами, впровадженням інновацій.

Погоджуємось з думкою професора О. Ф. Новікової [3, с. 22], що найбільше відповідає вимогам сучасності тлумачення розвитку, яке охоплює “три взаємозв’язані характеристики: зміна, зростання, поліпшення, головною з яких є остання” [4, с. 63]. До фундаментальних аспектів розвитку належить невіддільність від простору (розвиток – це зміна системи у просторі) і часу (розвиток відбувається у часі як процес зміни станів системи) [5, с. 484].

Слід вказати на співвідношення між поняттями розвитку та руху, оскільки сукупність змін суб’єкта породжує його певний рух (в характеристичному сенсі). Рух є більш широким поняттям, яке охоплює поняття розвитку. У той же час будь-який розвиток є рухом, оскільки він представлений змінами, тобто рухом суб’єкту у характеристичному сенсі, але не будь-який рух є розвитком, адже не всі зміни призводять до якісного удосконалення стану системи або появи принципово нових форм [6, с. 77].

Перейдемо до аналізу категорії “сталість”. На побутовому рівні сприйняття поняття сталості видається за своїм змістом тотожним непорушності, але з наукової точки зору, сталість означає спроможність зберігати цілісність і життєздатність як в певний момент часу, так і в динаміці. Так, В. А. Гросул відзначає, що в широкому розумінні сталість – це стан системи, за якого кількісні характеристики її елементів, а також їхні властивості та відносини залишаються незмінними у разі перетворення системи, що викликано змінами в середовищі її функціонування [7, с. 161]. Отже, в економічній теорії сталість розглядається як здатність системи зберегти свою якість в умовах мінливого середовища та внутрішніх трансформацій. Прикметним за О. Ф. Новіковою є те, що сталість розглядається і як здатність підтримувати рівновагу, і як стабільність розвитку, тобто здатність підтримувати певні (сталі) темпи руху системи [3, с. 22].

Л. Мельник виділяє такі властивості сталості: витривалість, толерантність, стійкість, опірність, адаптивність (таблиця 1).

Таблиця 1

Властивості притаманні феномену сталості [8, с. 19]

Назва	Характеристика
Витривалість	Властивість системи зберігати свої функціональні особливості або можливості їх відновлення в умовах зміни чинників зовнішнього середовища від тих параметрів, що вважаються оптимальними. Тобто підприємство як система, повинне мати таку організаційну та управлінську структуру, щоб кожен елемент цієї системи самовідновлювався та виконував свої функції незалежно від змін у зовнішньому середовищі, використовувати приховані можливості для запобігання негативного впливу зовнішнього середовища.
Толерантність	Характеристика системи, що показує здатність сприймати (або не сприймати) ті чи інші негативні параметри зовнішнього середовища. Тобто якщо система не може впливати або змінювати несприятливі прояви в зовнішньому середовищі, то мають вмикатися механізми, які допоможуть пережити ці впливи.
Стійкість	Властивість системи зберігати за наявності різноманітних параметрів зовнішнього середовища свою структуру і функціональні особливості, достатні для нормальної діяльності. При цьому мають місце вивести такі закономірності: стійкість системи залежить, з одного боку, від її здатності реагувати на зовнішній вплив середовища, а з іншого – від стабільності самої системи, яка характеризується її внутрішніми чинниками. Стійкість соціально-економічної системи також пов’язується зі здатністю системи стабільно функціонувати, розвиватися, зберігати рух по наміченій траєкторії, з саморозвитком.
Опірність	Властивість системи протидіяти впливу зовнішнього середовища. Але важлива не лише протидія існуючим чинникам, а передбачення та недопущення їх проявів.
Адаптивність	Властивість системи, що використовується за умови неможливості здійснення опору зовнішньому середовищу. Елементи системи мають використовувати механізми пристосування до умов, що склалися, та можливості нейтралізації діючих чинників.

Сталість підприємства як системи передбачає два стани. Перший – характеризує стан рівноваги соціально-економічної системи підприємства, у якому вона знаходиться у разі відсутності впливу чинників, що збурюють. Другий стан, який характеризує стале положення соціально-економічної системи підприємства пов'язаний з його циклічною діяльністю та розвитком. При цьому цикл виникає, якщо за відсутності впливу чинників, що збурюють, система періодично проходить ту саму послідовність станів, що називається стійкою безліччю станів. У цьому випадку стан рівноваги (чи циклу) системи може бути стійким, хитливим чи інерційним щодо деякої сукупності чинників, які збурюють підприємство як систему. Під чинниками, які збурюють систему підприємства необхідно мати на увазі будь-який вплив на систему, що призводить до зміни її стану. Результати впливу чинників, які збурюють систему підприємства, що знаходиться в стані сталості, можуть бути наступними:

- система повертається в стан рівноваги за будь-яких впливів чинників, що збурюють її рівновагу – абсолютно стала система;
- система повертається в стан рівноваги за впливів визначеної сукупності чинників, що збурюють її рівновагу – відносно стала система;
- система зберігає стан, викликаний впливом чинників, що збурюють її рівновагу – байдуже стала система.

В інших випадках соціально-економічну систему підприємства можна вважати несталою. Стан несталості соціально-економічної системи підприємства характеризується хаотичними зв'язками її елементів, а в деяких випадках повною втратою цих зв'язків і властивостей [7, с. 161-162].

Динамізм згідно із словником російської мови С. Ожегова – це наявність багатства динаміки в трьох її значеннях: рух, дія, розвиток. Поєднання сталості й динамізму можна трактувати як поняття “сталий розвиток” будь-якої системи, у тому числі соціально-економічної. [3, с. 22].

Погоджуємось з А. Є. Глинською в тому, що поняття “сталий розвиток” передбачає вищий якісний рівень ніж “розвиток” та характеризує систему, яка знаходиться у динамічному русі, показники і характеристики якої як обов'язкова умова повинні набувати якісного покращення, зростати та знаходитися у позитивній динаміці розвитку в довгостроковій перспективі [9, с. 6].

Категорія “сталий розвиток” є предметом жвавих дискусій в наукових колах. Незважаючи на те, що офіційним еквівалентом англійського терміну “sustainable development” в українській мові є “сталий розвиток”, деякі науковці висловлюють сумніви в однозначності даного перекладу. Виходячи з того, що у спеціальних словниках термін “sustainable” вживається для позначення властивості певного процесу або стану підтримуватися невизначено довго, В.П. Непийвода вважає більш доцільним перекладом терміну “sustainable development” словосполучення “підтриманий розвиток”, адже саме воно, на думку науковця, охоплює такі поняття, як неперервність, невиснажливність, збалансованість, гармонійність, необмежена тривалість, здатність до самовідновлення, що є базовими для даної концепції [10, с. 25]. О. Б.Вебер вважає, що на сьогоднішній день коректний відповідник терміну “sustainable development” відсутній, він пропонує вживати такі варіанти, як; “розвиток, що неперервно підтримується”, “розвиток, що самопідтримується”, “допустимий розвиток”, “збалансований розвиток” [11, с. 43].

В. В. Гарбар наголошує, що з урахуванням контексту даний термін може бути перекладений як “життєздатний розвиток”, а за сенсом – “самопідтримуваний розвиток”, також поширене тлумачення цього терміну як “всебічно збалансований розвиток”. [12, с. 180]. Також чимало науковців використовують терміни “збалансований розвиток”, “стійкий розвиток”, комбінують терміни “сталий розвиток” та “збалансований розвиток”.

Деякі дослідники принципово відкидають можливість вживання словосполучення “сталий розвиток”, адже в ньому поєднані протилежні поняття. Так, А. П.Назаретян зазначає, що оскільки розвиток передбачає наявність несталості станів, то більш точно передає зміст концепції термін „регульований розвиток: цілеспрямований контроль за змінами, що відбуваються, прогнозування і компенсація найбільш небезпечних несталостей і диспропорцій розвитку” [13, с.145]. Л. Г. Мельник більш радикальний в своїх поглядах, адже вважає стійкий розвиток утопією (принаймні на глобальному рівні) [14, с. 412].

Варто зазначити, що поняття “стійкість” та “сталий розвиток” не варто ототожнювати. Погоджуємось з О. Бакуновим в тому, що “розвиток” передбачає енергію, зміни, тоді як етимологія терміну “стійкість” базується на постійності та стабільності стану або певних параметрів. Отже, в даному випадку стійкість виступає однією з необхідних умов сталого розвитку системи як складова поняття “сталість” та означає здатність (властивість) системи так реагувати на зміни зовнішнього середовища, щоб не лише генерувати чинники, які зумовлюють її врівноважений стан, а й забезпечувати подальший розвиток. Крім того, даний науковець зазначає, що можна виділити економічну стійкість функціонування, яка є моментною, ситуаційною характеристикою, та економічну стійкість розвитку, яка має динамічний характер та є категорією сталого розвитку системи [15, с. 52]. Ми схилиємось до того, що ці характеристики можна, відповідно, називати поточною та динамічною рівновагою.

Перейдемо до безпосереднього аналізу поняття сталого розвитку підприємства. Слід зазначити, що, на наш погляд, концепція сталого розвитку підприємства може розглядатись в широкому і вузькому значенні: в широкому значенні вона є генетичним продовженням концепції сталого розвитку на глобальному рівні і, відповідно, передбачає збалансований розвиток в динаміці не тільки економічної

системи підприємства, але й навколишнього середовища і соціальної сфери; в вузькому значенні дана концепція обмежується стабільним в часі економічним розвитком і стійким фінансовим станом підприємства.

Поглибити розуміння даної категорії допоможе аналіз визначень, наведених в таблиці 2.

Таблиця 2

Трактування сутності категорії “сталий розвиток” на рівні підприємства

Джерело	Визначення
Сталий розвиток в широкому значенні	
О. О. Сизоненко [16, с. 13]	Розвиток, при якому поліпшення економічних показників не погіршує екологічних показників і навпаки, що забезпечує збалансованість досягнення еколого-економічних цілей (базис) та гарантує соціальну гармонію (надбудову)
О. В. Сталинська, С. В. Коверга, О. В. Гайдагов [17, с. 115]	Під сталим розвитком промислового підприємства буде розумітися такий розвиток, який задовольняє інтереси власників підприємства, потреби поточного функціонування та розвитку виробництва, створюючи умови для довгострокового стабільного функціонування підприємства і сприяючи при цьому розвитку суспільства та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище
М. Томпсон [18, с. 40]	Стійкість (сталість) підприємства – це створення економічного доходу через інноваційні рішення, які сприяють соціальному добробуту та захисту навколишнього середовища
О. В. Шубравська [19, с. 36]	Здатність економічних систем зберігати стабільне збалансоване зростання. При цьому збалансованість має стосуватися елементів економічної системи, а також проявлятися у взаємодії системи із своїми надсистемами (наприклад, макро- і мегарівнів) та з рештою систем, які з нею контактують, зокрема – екологічною і соціальною
О. М. Варченко [17, с. 115]	Здатність господарюючого суб'єкта динамічно підтримувати пропорції в організації діяльності, орієнтованої на інноваційний розвиток; підвищувати соціальну та економічну ефективність; постійно нарощувати темпи розвитку, здійснюючи розширене відтворення, метою якого є забезпечення населення якісною продукцією, продовольчої безпеки держави без завдання шкоди навколишньому середовищу
І. П. Васильчук [18, с. 41]	Це нова управлінська філософія, за якої будь-яке управлінське рішення ухвалюється з урахуванням і економічного, і екологічного, і соціального ефектів
П. Д. Каминський [20, с. 5]	Збалансований, безперервний, високоефективний і регульований економічний розвиток, що забезпечує стабільне збільшення доходів організації на основі спеціально розроблених механізмів в економічній, технічній і соціальній сферах
А. І. Бурда [21, с. 5]	Спрямований рух з урахуванням обмежень, що накладає зовнішнє оточення і потенціал підприємства. Ці обмеження визначають гармонійний симбіоз розвитку підприємства і навколишнього середовища, тому критерієм такого розвитку мають бути показники локальних потенціалів підприємства, значення яких надалі мають бути вищими, аніж сьогодні.
А. Є. Глинська [9, с. 6]	Розвиток орієнтований на постійне підвищення ефективності діяльності на інноваційних засадах з одночасним узгодженням економічних, соціальних та екологічних інтересів шляхом розширення сфери відповідальності перед суспільством.
А. Є. Глинська [22]	Розвиток, що означає прийняття такої стратегії та діяльності, які б повністю задовольняли потреби суспільства у певних видах продукції чи послуг вже на сьогоднішній день, та у той же час підтримували та сприяли формуванню людського капіталу та раціональному використанню природних ресурсів, які знадобляться у майбутньому.
Сталий розвиток в вузькому значенні	
А. В. Чорних [6, с. 78]	Розвиток обумовлений впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та такий, що характеризується збільшенням потенціалу підприємства, попиту на продукцію, масштабу діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого періоду часу процесу змін, які трапляються у функціонуванні підприємства.
Квятковська [23, с. 87]	Сталий розвиток підприємства в поточному періоді слід розглядати як його здатність до здійснення економічної діяльності в кожен окремий момент часу в умовах невизначеності впливів зовнішнього середовища, які порушують нормальне функціонування і розвиток підприємства. Динамічний сталий розвиток підприємства характеризує вже сам процес розвитку підприємства, постійність і безперервність його змін в напрямку вдосконалення з метою переходу підприємства на якісно новий рівень діяльності. Відмінною особливістю динамічного сталого розвитку підприємства є те, що на кожному етапі розвитку відбувається “закріплення” якісних змін, поліпшень на основі циклічного відтворення постійної системи функцій підприємства, що складає зміст процесу його функціонування.
Ніценко [24, с. 36]	Під стійким розвитком підприємств харчової промисловості слід розуміти здатність підприємств підтримувати задані властивості і параметри функціонування за підтримки рівноваги між парами системоутворюючих макро- і мікроекономічних компонент системи (продуктивними силами і виробничими відносинами; попитом і пропозицією; накопиченням і споживанням; потребами і ресурсами; використанням природних ресурсів і збереженням природи; співвідношенням інтегративності (кооперації) і самостійності підприємств; цінностями сьогодення і майбутніх поколінь і т.д.) з урахуванням сезонності і нелінійних зв'язків з виробниками сировини і покупцями продукції.
Васюткіна [23, с. 88]	Розвиток, що забезпечується через постійну взаємодію, взаємний вплив та взаємоузгодження елементів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, зокрема шляхом підтримання балансу між ресурсами, компетенціями та наявними ринковими можливостями; шляхом організації стратегічного і корпоративного управління відповідно до умов зовнішнього оточення підприємства.
Семенюк [25, с. 186]	Це процес безперервних якісних змін, які супроводжуються поліпшенням показників ефективності діяльності підприємства та забезпечують його конкурентоспроможність на основі активізації інноваційної діяльності. Він повинен характеризуватися таким станом стійкості, при якому показники ефективності діяльності та економічного зростання при впливі дестабілізуючих факторів незначно відхиляються від досягнутого рівня, в тому числі за рахунок використання інноваційної діяльності.

У вищевказаних підходів є свої прибічники та опоненти. Так, О. А. Сизоненко вважає, що звужене трактування змісту сталого розвитку, за якого ігноруються екологічні та соціальні наслідки виробничої діяльності, не тільки призводить до постійного збільшення антропогенного забруднення, але й в перспективі гальмує економічний розвиток самого підприємства [16, с. 7]. Даний підхід є домінуючим в практиці розвинутих країн світу. Зокрема, фахівці Boston Consulting Group вважають, що повноаспектна імплементація концепції сталого розвитку призводить до створення довгострокової ринкової (акціонерної) цінності корпорації (long-term shareholder value), оскільки останнім часом все більше інвесторів бажають формувати свої портфелі, вкладаючи кошти в компанії, що демонструють успіхи у досягненні стійкого розвитку. Це пов'язано з поширенням в Європі та США ідеології корпоративної соціальної відповідальності (Corporate Social Responsibility – CSR), яка передбачає відповідальність бізнесу перед суспільством у вирішенні нагальних соціальних проблем та захисті навколишнього середовища. Крім того, за словами фахівців, компанії-лідери у досягненні сталого розвитку показують більш високі фінансові результати порівняно з ринковими індексами і кращі профілі “ризик – дохід”, адже все зростаюче коло інвесторів впевнені, що концепція стійкого розвитку є каталізатором для ведення якісного менеджменту, а отже, і фактором, що створює успіх. [18, с. 43]. На наш погляд, даний підхід повинен бути в перспективі орієнтиром в діяльності українських підприємств, однак на сьогоднішній день він не відображає в повній мірі специфіки функціонування в умовах нестабільного середовища вітчизняної економіки.

П. Каминський, в свою чергу, стверджує, що значення екологічного чинника в умовах діяльності підприємств в нестабільному середовищі суттєво перебільшено, а збалансованість розвитку суб'єкта господарювання досягається насамперед шляхом забезпечення оптимальних кількісних співвідношень між елементами виробничої системи, що дозволяють їй гармонійно розвиватися. Даний науковець визначає метою сталого розвитку підприємства згладжування періодів спаду і кризи в економічному циклі, максимально ефективного використання періодів поживлення і підйому економіки [20, с. 8]. Вважаємо такий підхід обмеженим, адже фактично науковець отожднює сталий розвиток і антикризове управління, крім того суттєво звужується сфера відповідальності підприємства, що є недопустимим в умовах євроінтеграційних процесів.

Не можемо не погодитись з реалістично-поміркованим в умовах української економіки підходом А. Є. Глинської [22], О. В. Сталінської, С. В. Коверги, О. В. Гайдатова [17], відповідно до якого на сьогоднішній день сталий розвиток для керівників більшості українських підприємств, на жаль, фактично зводиться до забезпечення виживання в жорстоких умовах зовнішнього середовища та отримання достатньої кількості фінансових ресурсів для забезпечення свого подальшого функціонування. Однак, без реалізації соціальної і екологічної складової даної концепції, вона стає профанацією. Таким чином, впровадження соціальних і екологічних ініціатив є необхідним, проте основний пріоритет при цілепокладанні має віддаватись економічним інтересам підприємства, а екологічні та соціальні ініціативи в частині, що перевищують формальні зобов'язання, мають реалізовуватись при наявності у підприємства достатніх вільних ресурсів і без істотного негативного впливу на фінансові показники підприємства [17, с. 118]. Отже, ми підтримуємо розширений підхід до розуміння сталого розвитку підприємства, але з врахуванням раціональних обмежень, за яким первинною в часі ланкою реалізації даної концепції є економічна складова (досягнення фінансово-виробничої стійкості в динаміці); соціальна і екологічна складові, в свою чергу, також мають бути обов'язково імplementовані, однак з врахуванням економічних інтересів підприємства, без загрози його фінансово-економічній безпеці.

Слід відмітити, що в науковій літературі зустрічаються різні погляди на зміст складових класичної тріади сталого розвитку. Так, на думку, А. І. Бурди, економічна складова сталого розвитку підприємства орієнтована на нарощування обсягів виробництва продукції та послуг за умов оптимального використання обмежених ресурсів [21, с. 6]. І. П. Васильчук вважає, що економічна складова сталого розвитку передбачає підтримку поступового стійкого росту частки ринку та обсягів реалізації продукції, які мають призвести і до зростання фінансових результатів, але за умов зниження витрат і не нанесення шкоди навколишньому середовищу. При цьому фінансовий результат має досягатися за умов скорочення шкідливого впливу результатів діяльності підприємства на навколишнє середовище, включаючи і людство як частину природи [18, с. 41].

Зміст соціальної складової А. І. Бурда вбачає в поліпшенні умов життя населення, збереження стабільності соціальних і культурних систем, у межах яких функціонує підприємство, що здійснюється шляхом забезпечення високих стандартів корпоративної соціальної відповідальності, що сприяє підвищенню ринкової вартості підприємства, зниженню операційних витрат, підвищенню продуктивності праці [21, с. 6]. На думку І. П. Васильчук, соціальна складова концепції передбачає низку заходів, пов'язаних із розвитком людського капіталу підприємства, збереженням його продуктивного потенціалу при наданні можливостей професійного розвитку та задоволення соціокультурних інтересів. Варто зазначити, що економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові задачі, як досягнення справедливості у розподілі доходів і вигод серед всіх зацікавлених осіб. В той же час взаємодія соціальних і екологічних чинників привела до появи ще одного чинника виробництва – соціального капіталу, який розглядається більш широко, ніж людський капітал, за рахунок включення ще й соціальних

інтересів як стейкхолдерів першого кола, так і суспільства. [18, с. 41]. З точки зору О. Ф. Новікової, у даній тріаді на сучасному етапі саме соціальний чинник став основоположним і провідним [3, с. 24].

І. П. Васильчук стверджує, що екологічна складова стійкого розвитку передбачає забезпечення цілісності біологічних і фізичних природних систем. В цьому контексті особливе значення має підтримка життєздатності екосистем, на які чинить вплив діяльність підприємства, що впливає і на глобальну стабільність всієї біосфери [18, с. 42]. А. І. Бурда відзначає, що екологічна безпека підприємств значною мірою визначається їх технічним і технологічним переоснащенням, що сприяє зменшенню забрудненості навколишнього середовища. Відповідно, аналіз екологічної складової сталого розвитку промислових підприємств має передбачати економічну оцінку витрат на опанування інноваційних технологій у сфері природоохоронної діяльності, використання енерго- і матеріалозберігаючих технологій [21, с. 6].

На наш погляд, необхідність організації управління підприємством на засадах сталого розвитку підприємства ілюструють його ознаки (рисунок 1).

Рис. 1. Ознаки сталого розвитку підприємства

Можемо запропонувати власну модель сталого розвитку підприємства (рисунок 1). Дана модель наочно відображає тісний взаємозв'язок підприємства з зовнішнім середовищем. Складові внутрішнього середовища тісно взаємопов'язані, але первинною, на наш погляд, враховуючи принципову обмеженість фінансових ресурсів в умовах кризи, є економічна підсистема, адже, на нашу думку, досягнення збалансованості розвитку соціальної та екологічної підсистем неможливе без гармонізації економічної підсистеми підприємства. Крім того, розвиток соціальної та екологічної підсистем має відбуватись з врахуванням необхідності забезпечення економічної безпеки підприємства. Отже, економічна підсистема має прямий вплив на соціальну та екологічну підсистему, адже саме в її межах здійснюється генерування, накопичення і розподіл чистого прибутку, який може спрямовуватись на реалізацію відповідних заходів щодо розвитку інших підсистем.

Соціальна підсистема має опосередкований вплив на економічну підсистему, який обґрунтовується тим, що якість людського капіталу підприємства, яка виражається в компетентності та мотивованості персоналу, з плином часу стає одним з факторів внутрішнього середовища, що зумовлює зростання економічної результативності підприємства. Соціальна підсистема опосередковано впливає на екологічну таким чином, що наявність екологічної свідомості у керівництва і персоналу спричинює активізацію реалізації природоохоронних заходів підприємства.

Екологічна система має прямий і опосередкований вплив на економічну підсистему. Прямий вплив полягає в тому, що застосування ресурсозберігаючих технологій дає можливість скоротити витрати підприємства. Опосередкований вплив на економічну підсистему пояснюється тим, що дотримання екологічних стандартів, застосування екологічно безпечних технологій з плином часу стає одним з чинників, що підвищує лояльність громадськості та споживачів до даного підприємства. Екологічна підсистема

опосередковано взаємодіє з соціальною, адже екологічний стан підприємства та оточуючого середовища визначає умови праці персоналу. Чинники зовнішнього середовища мають вплив на функціонування підприємства як відкритої системи, спрямованість і сила якого є змінними в часі, в той же час підприємство змінює зовнішнє середовище, адже досягнення ним сталого розвитку може поступово зумовлювати сталий розвиток систем вищого рівня.

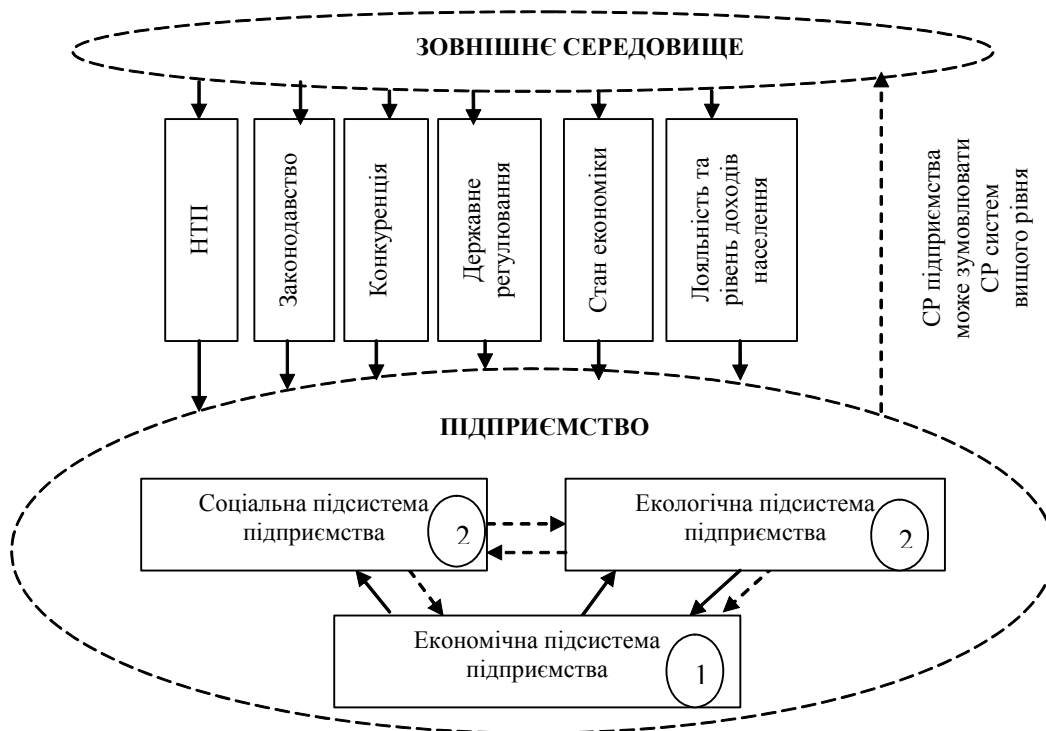

Рис. 2. Модель сталого розвитку підприємства

Аналіз наукової літератури [17, 18, 22, 28] показує наявність наступних проблем в сфері практичної реалізації засад сталого розвитку:

- на сьогоднішній день на підприємствах України реалізація концепції сталого розвитку в західноєвропейському та північноамериканському форматах не набула значного поширення, що пояснюється фінансовою неспроможністю суб'єктів господарювання забезпечення реалізації стратегічних проектів в соціальній і екологічній сфері та відсутністю достатньої інформаційної підтримки даного процесу з боку держави та вітчизняних неурядових організацій;

- на відміну від закордонної практики, відсутні корпоративні стандарти, принципи, оцінні критерії реалізації концепції сталого розвитку, відсутній фондовий індекс, розроблений на засадах триєдиної концепції сталого розвитку, не розповсюджена відповідна не фінансова звітність;

- публікації про впровадження практик сталого розвитку на конкретних українських підприємствах практично не зустрічаються в загальному обсязі публікацій з питань сталого розвитку.

Можемо запропонувати загальні рекомендації щодо реалізації концепції сталого розвитку на підприємстві:

- розробити стратегію, яка б забезпечувала стійке зростання підприємства на засадах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком взаємодіючих із ним екологічної та соціальної систем, та, відповідно, корпоративні стандарти, принципи, оцінні критерії, форми звітності щодо впровадження концепції сталого розвитку;

- розробити систему моніторингу і контролю показників реалізації стратегії сталого розвитку за блоками [25]: фінансова сталість, виробнича сталість, маркетингова сталість, соціально-екологічна сталість;

- інвестувати кошти в модернізацію виробництва, застосування ресурсозберігаючих та еко-ефективних технологій, здійснення інноваційної діяльності;

- вдосконалювати систему управління якістю (СУЯ) на підприємстві;

- забезпечувати лояльність стейкхолдерів підприємства, в т. ч шляхом здійснення благодійних заходів, реалізації інших соціальних проектів;

- створити сприятливі умови для праці та розвитку робітників.

Висновки. Категорія “sustainable development” багатогранна і неоднозначна: її можна аналізувати в системах різних масштабів. На рівні підприємства можна виділити розширений і звужений підхід до трактування її сутності. Серед перспективних напрямів подальших досліджень можна виокремити

формування системи індикаторів сталого розвитку, удосконалення механізмів, стратегій управління сталим розвитком, визначення взаємозв'язку між управлінням прибутком і забезпеченням сталого розвитку підприємства. Можемо запропонувати наступне визначення сталого розвитку: сталий розвиток – це процес якісних змін, що передбачає збалансування інтересів підприємства в поточному і майбутньому періодах на засадах досягнення в динаміці економічної ефективності, фінансової стійкості, економічного зростання та розвитку екологічної і соціальної підсистеми підприємства та, як наслідок, макросистем вищого рівня, з урахуванням раціональних обмежень, що накладаються економічною безпекою підприємства і впливу чинників зовнішнього середовища.

Література

1. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку / Г. Брундланд. – Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. – 125 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; пер. з англ. В. С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
3. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2012. – 534 с.
4. Бабаєв В. Сталий та безпечний розвиток мегаполіса: економічні, соціальні, екологічні аспекти / В. Бабаєв // Управління сучасним містом. – К., 2004. – С. 62–64.
5. Кореновський О. В. Концептуальні підходи до формування механізмів управління сталим розвитком соціально-економічної системи / О. В. Кореновський // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 482–490.
6. Погорелов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття і види / Ю. С. Погорелов // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 88. – С. 75–81.
7. Гросул В. А. Методичне забезпечення організації сталого розвитку / В. А. Гросул // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 1. – С. 160–167.
8. Устойчивое развитие: теория, методология, практика : учебник / под ред. Л.Г. Мельника. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2009. – 1216 с.
9. Глинська А. Є. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку підприємств легкої промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / А. Є. Глинська. – Київ, 2008. – 21 с.
10. Непийвода В. П. Проблема відтворення англословних термінів «sustainable development» та «sustainability» в українській правничій мові / В. П. Непийвода // Екологічний вісник. – 2008. – № 3. – С. 24–26.
11. Вебер А. Б. Политика мирового развития: между реальностью глобализации и императивом устойчивости / А. Б. Вебер // Полис. – 2003. – № 5. – С. 38–45.
12. Гарбар В. В. Теоретичні основи забезпечення сталого розвитку фермерських господарств / В. В. Гарбар // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 81(2). – С. 177–183.
13. Назаретян А. П. Демографическая утопия “устойчивого развития” / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1996. – № 2. – С.145–152.
14. Мельник Л. Г. Поняття про сталий розвиток / Л. Г. Мельник // Основи стійкого розвитку. – Суми: Університетська книга, 2007. – С. 411–442.
15. Бакунов О. О. Прогнозування рівня економічної стійкості – основа сталого розвитку торговельного підприємства / О. О. Бакунов, О. В. Сергєєва // Вісник ХНУ. – 2012. – № 4. – Т. 2. – С. 177–183.
16. Сизоненко О.А. Механізм забезпечення сталого розвитку в системі управління металургійним підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О.А. Сизоненко ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
17. Сталинська О. В. Обґрунтування необхідності управління промисловими підприємствами на основі принципів сталого розвитку / О. В. Сталинська, С. В. Коверга, О. В. Гайдатов // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2011. – № 4. – С. 114–119.
18. Васильчук І. П. Оцінка діяльності корпорацій в контексті сталого розвитку / І. П. Васильчук // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 2. – С. 39–44.
19. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям дослідження / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36–42.
20. Каминський П. Д. Удосконалення механізму сталого розвитку промислового підприємства в умовах нестабільної кон'юнктури : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / П.Д. Каминський ; Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2004. – 22 с.
21. Бурда А. І. Оцінювання потенціалу сталого розвитку промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук / А. І. Бурда. – Київ, 2008. – 18 с.
22. Глинська А. Є. Особливості сталого розвитку систем в залежності від їх масштабності / А. Є. Глинська // Вісник ХНУ. – 2006. – № 4. – Т. 3. – С. 159–161.

23. Квятковська Л. А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства / Л. А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 85–89.
24. Ніценко В. С. Механізми формування та функціонування вертикально-інтегрованих підприємницьких структур в агропродовольчій сфері України / В. С. Ніценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2014. – Вип. 5. – С. 33–37.
25. Семенюк О. М. Алгоритм комплексної оцінки рівня сталого розвитку підприємства / О. М. Семенюк // Вісник ХНУ. – 2013. – № 6. – Т. 2 – С. 186–189.
26. Вольська О. М. Інформаційне забезпечення як інструмент прогнозування та планування переходу до сталого розвитку підприємства / О. М. Вольська, Н. С. Миколайчук // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 54. – С. 34–42.
27. Піняга Н. О. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств у контексті сталого їх розвитку / Н. О. Піняга // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 103–106.
28. Пашкова Н. С. Підприємства малого бізнесу в забезпеченні сталого розвитку / Н. С. Пашкова // Економічні інновації. – 2014. – Вип. 57. – С. 297–304.

Надійшла 10.09.2015; рецензент: д. е. н. Лук'янова В. В.